

МОРФОЛОГІЧНА І КОЛЬОРОВА МІНЛИВІСТЬ ВИВІРКИ ЗВИЧАЙНОЇ ЗА ДАНИМИ КОЛЕКЦІЙНИХ ЗБОРІВ

Ю. Зізда

Вступ

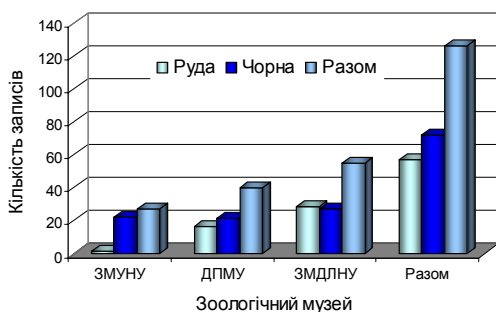
Під час дослідження різних екологічних характеристик виду (забарвлення, географічна мінливість) для повного і ґрунтового аналізу зібраного з природи матеріалу за допомогою прижиттєвих методів часто виявляється недостатньо. У цьому випадку на допомогу стають колекційні збори, які часто є єдиним джерелом отримання вичерпної і достовірної інформації, наприклад, при вивченні морфологічних особливостей виду. Так, при дослідженні аутоекології вивірки звичайної (*Sciurus vulgaris*), аналіз колекційних зборів є необхідним, оскільки реєстрація різних кольорових форм цього виду і опис їх локалізації шляхом спостереження є явно недостатніми для пояснення природи кольорової мінливості та характеру розподілу у просторі різних кольорових форм. Тому, для досліджень цих аспектів необхідно проаналізувати музейні колекції, щоб мати загальну уяву про географічну представленість різних кольорових форм. Також важливим є накопичити низку екстер'єрних та інтер'єрних морфологічних показників з метою подальшого аналізу морфологічної мінливості різних кольорових проявів вивірки звичайної залежно від їх географічного розподілу.

Матеріали і методи

Роботу проведено на основі колекційних зборів Зоологічного музею ім. Б. Дибовського Львівського національного університету ім. Іфана Франка (ЗМДЛНУ), Державного природничого музею України (ДПМУ) (м. Львів) та Зоологічного музею Ужгородського національного університету (ЗМУНУ). Кілька знахідок вивірки звичайної отримано з експозиційної колекції музею лісових звірів і птахів Національного аграрного університету (МЛЗПНАУ) (м. Київ). У всіх знахідок, де були черепи, зроблено виміри. До уваги взято довжину черепа (дч), довжину верхнього ряду зубів (дврз), також дані з етикеток, зокрема довжину тіла (дт) і довжину задньої ступні (дл).

Результати і обговорення. Загалом проаналізовано 135 знахідок, більша частина яких отримана з різних частин України, 76 знахідок із загальної кількості — з західної її частини. Одна знахідка є з Білорусії і одна з Росії. Всі особини чорної форми вивірки належать гірським регіонам, що відповідає даним з літератури [1–8]. Руді вивірки знайдені здебільшого у рівнинних регіонах та меншою мірою у гірських. У колекціях загалом наявні 72 чорні вивірки і 57 рудих (рисунок). Усі чорні форми описані як підвид карпатський (*S. v. carpathicus*), руді — як вивірка звичайна (*Sciurus vulgaris*). Одна із знахідок вивірки рудого кольору зазначена як підвид кесслері (*S. v. kessleri*) (колекція ЗМДЛНУ). Інших підвидів у колекціях зоологічних музеїв не зазначено, хоча у числі вивірок звичайних їх наявність

ймовірна. Треба сказати, що при вивченні кольорової мінливості вивірки у колекціях, чіткого розмежування виду на кольорові форми не спостерігається; присутній поступовий перехід кольору від чорного до рудого, що можна виявити лише склавши всі знахідки вивірок разом. Наявність саме таких нечітких кольорових переходів між підвидами зазначено у С. Огньова [7]. Дослідник говорить, що значну кількість з існуючих підвидів вивірки звичайної можна відрізнити лише у колекції, коли присутні одразу всі кольорові прояви вивірки.

Представленість вивірки звичайної у колекціях зоологічних музеїв

цього року було проведено спеціалізовану фондову експедицію. Максимальна кількість знахідок — 5 — 1955; 4 — 1947 і 1948 рр.; 3 — 1959, 1966 рр.; і по дві знахідки було передано у музей 1946, 1959, 1966 рр. Є одна відносно нова знахідка 2002 року, перше поповнення колекції після 1966 року. Судячи з поповнення колекцій музеїв, лови вивірок було проведено у всі три літні місяці однаковою мірою, майже кожного із зазначених вище років. Немає тушок і черепів у цей період лише 1953, 1954, 1957, 1958, 1960 і 1962 рр. **Осінь** 1916–2005, максимальна кількість знахідок припадає на вересень-жовтень і становить 8 — з 1950 року, 5 — з 1952 і 1960 рр. У 1916 році до зоологічної колекції ДПМУ було передано одну вивірку попелясто-рудого (ряба) кольору. На жаль, інформації про місце, звідки ця вивірка, немає. Відносно нова осіння знахідка вивірки звичайної у фондах з 2005 року, яка потрапила у музей першою після зборів 1967. **Зима** 1912–2004, максимальна кількість знахідок — 7, 1960 року. Переважна більшість зимових надходжень — грудневі. Наявна у колекції одна особина з 1912 року; з нових — по одній — з 2003 і 2004 рр. Інші збори були проведені у 50–60-х роках, які, власне і складають основу колекції вивірок зимового періоду. **Загалом** у колекціях представлені знахідки з 1912 до 2005 років. Проте поповнення відбувалося не кожного року і є доволі фрагментованим. Так основна кількість тушок у колекціях здобута у 1947, 1950, 1952 і 1960 роках, коли, ймовірно, дослідники мали експедиції, спрямовані на масовий збір матеріалу. До 30-х років ХХ ст. у музейних колекціях є лише дві

Частка давніх зборів.

Весна 1935–1961, максимальна кількість — 2 знахідки у 1952 році. Надходження вивірок у музей у цей період більш-менш однорідне, проте спостерігається не кожного року. **Літо** 1946–2002, максимальна кількість — 10 знахідок, 1952 року. Очевидно, саме

знахідки вивірки звичайної: 1912 і 1916 рр, одна з яких зберігається у ДПМУ, друга — у ЗМДЛНУ. З початку 40-х і до кінця 60-х рр поповнення музеїв було досить активним. З 70-х рр знахідок у досліджених колекціях немає. Пізніше по одному екземпляру вивірок до музею надійшло лише у 2002–2005 роках, що є найновішими знахідками на сьогодні.

Подяки

Щиро вдячна колегам за надану співпрацю і допомогу в опрацюванні колекцій: Зоологічного музею ім. Б. Дибовського, Ігорю Шидловському, Андрію Затушевському, Національного природничого музею, Наталії Черемних та Андрію Бокотею, Зоологічного музею Ужгородського національного університету, Арпаду Крону, колегам Музею лісових звірів і птахів НАУ, м. Київ. За обговорення теми висловлюю подяку Ігорю Загороднюку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Громов И. М., Ербаева М. А. Млекопитающие фауны России и сопредельных территорий (зайцеобразные и грызуны, определитель). — Москва, 1995. — 525 с.
2. Зізда Ю. Поширення кольорових форм вивірки (*Sciurus vulgaris*) у Закарпатті та в суміжних областях України // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Біологія. — 2005. — Вип. 17. — С. 147–154.
3. Зізда Ю. Е. Мінливість забарвлення хутра та аналіз поширення різних підвидів *Sciurus vulgaris* // Наук. вісник Ужгор. унів. Серія біол. — 2008. — Вип. 22. — С. 179–185.
4. Кирис И. Д. Белка. — Киров. — 1973. — 423 с.
5. Корчинский А. В. Грызуны Украинских Карпат (итоги исследования) // Вопросы охраны и рационального использования растительного и животного мира Украинских Карпат. — Ужгород: МОИП (Ужгородск. отд.), 1988. — С. 156–173.
6. Мигулін О. О. Звірі УРСР (матеріали до фауни). — Київ: Вид-во АН УРСР, 1938. — 426 с.
7. Огнев С. И. Звери СССР и прилежащих стран (Звери Восточной Европы и Северной Азии). — Москва-Ленинград: Изд-во Академии Наук, 1940. — Том 4. — С. 329–421.
8. Шнаревич И. Д. Об ареалах карпатских белок // Наукові Записки Чернівецького університету. Серія Біологія. — Чернівці, 1950. — Том 7, вып. 2. — С. 155–162.